

2. classis: **ACANTHODII**

- bodičasti morski psi; plavuti imajo na začetku močan trn
- vedno več kot 2 para ekstremitet
- dm-1m velike
- majhne *romboidne luske* (med seboj se dotikajo); glava: plošče
- **oko**: pomaknjeno anteriorno (zelo majhen vohalni reženj). Hrustanec, ki obdaja retino, pokosteni.
Okoli očesa je *skleralni obroč* (del endokranija, ki tvori kapsulo okoli očesa)
- *operculum* prisoten
- primitivne **čeljusti** – 2 osifikacijska centra
velik palatoquadratum; hioidni lok je še zelo podoben škržnim lokom
v čeljustih lahko zobje/brezzobe
- **plavuti**: 2 hrbtne plavuti
heterocerkalen rep
do 7 parov parnih plavuti (to se ne ponovi nikjer več pri vretenčarjih)
podpora plavuti: koščeni trni v sprednjem robu (mogoče tudi vrsta obrambe)
(plavuti se razvile analogno neparnim; guba, ki je imela oporne el., se predeli na posamezne plavuti)

Pojavijo se v **silurju**, v **devonu** dosežejo višek ⇒ do konca **paleozoika**.

Sistematski položaj ni jasen; navidezna podobnost z morskimi psi.

3. classis: **PLACODERMI**

Pojavijo se v **devonu** (tetrapodi tedaj že na kopnem); **konec devona** izumrejo.

Velika, heterogena skupina z zapleteno sistematiko. Nekateri jih povezujejo s *hrustančnicami* (tudi glede na nekatere predstavnike – podobnost s skatom)

Izšli so iz 1. radiacije ⇒ pojav rib čeljustnic.

- močna spodnja in zgornja **čeljust**, ki je trdno zrasla z lobanjo.
- škrge pod glavo, v licih
- glavni ščit sklepno povezan s telesnim ščitom (kineza lobanje)
- večinoma oklepljene
- miškulatura drugačna kot pri ostalih ribah; tu so mišice mediano od kosti.
- *heterocerkalen rep*

o.: **ARTHRODIRA**

- prosperacija v **devonu**
  - *heterocerkalen rep*
parne plavuti razmeroma majhne
  - močno oklepljeno telo – glavin in telesni ščit
  - glavin ščit: sestavljen iz dermalnih kosti – posamezne kosti niso homologne kostem v lobanji kostnic
  - **lobanja** je artikulirana s telesnim ščitom. Tako pride do pojava, da lobanja ni enotna kapsula – je iz več enot. To omogoča *kinezo lobanje* (odpreta se oba dela hkrati).
-
- **čeljusti**: ni zob; močni grebeni, ki delujejo kot pravi zobje
  - operculuma ni
  - znanih že okoli 200 rodov! (rod: osnovna enota v paleontologiji-zaradi otežkočenih študij specif. znakov)

o.: **ANTIARCHI**

- majhen glavin, obsežen telesni ščit
- os hrbtenice zavije navzgor → *heterocerkalen rep*
- oklepljene prsne plavuti, ki so bile členjene (teorija o izvajanju endoskeleta) → hoduljaste plavuti (različne špekulacije uporabe)
- bentoške živali → dorzalno postavljene majhne oči

Domnevajo, da so že imele **pljuča**. Njihov nastanek naj bi bil dokaj enostaven: v vodi je bil zelo majhen % raztopljenega O₂ in ob dvigu T se je topnost še zmanjšala. Zaradi pomanjkanja kisika v vodi si pomagajo z O₂ iz zraka – plavale so na površje in zajemale zrak → resorpcija preko *ustne sluznice*. Prihajalo je do ventralne evaginacije žrela. Z zadrževanjem zraka se manjša specifična teža → razvoj **ribjega mehurja**.

V **karbonu** so razvili še nekaj aberantnih oblik.

Ptycodontia: močno podobni morskim podganam (Hymere).

4. classis: **CHONRICHTHYES** (ribe hrustančnice)

Dobro definirana skupina rib – vse so morske in mesojede (plenilci, mrhovinarji).

3 glavni tipi:

- a) **morski pes**
- b) **skat** (»sploščen morski pes, povečane prsne plavuti«)
- c) **morske podgane** – aberantna skupina

Za a) in b) splošno velja:

- *heterocerkalen rep*
- **plakoidne luske**: vedno iz kostnega tkiva, prisotna lahko še zobovina in dentin – večplavno tkivo)
Sestavljena je iz ploščice in zobca (dentikel). Koža je zato hrapava.
V prečnem prerezu je identična našemu zobu (zato, ker se je naš zob razvil iz plakoidnih lusk na robu ust).
- *redukcija kostnega tkiva* – le v luskah in zobeh.
- kratko črevo, guba zavitnica – **tiflosol** (notranja stena se invaginira in zaplete)
- *brez ribjega mehurja*
- večinoma *notranja oploditev*
- **spiraculum** prisoten, pogosto povečan, funkcionalen

Epiderm je debelejši kot pri obloustkah, manj številne žleze. Morske podgane imajo veliko število *mukoznih žlez*. Nekatere kožne žleze ob osnovi trnov so se preobrazile tudi v *strupne žleze* (skati).

Horda je še dobro ohranjena; zasnovani so centri (vretence iz več delov, ki so povezani z ligamenti).

Dihanje:

Razen c) so brez *operculuma*. Reže se odpirajo navzven. Košara je ves čas odprta. V branhialnem prostoru s širjenjem škržne košare in spuščanjem ustnega dna ustvarjajo podtlak (vdor vode) – ta mehanizem je ohranjen do dvoživk.

V škregah imajo *protitočni sistem*.

SKATI: ventralno nameščena usta: voda doteka v farinks skozi povečan spiraculum.

Prebavila:

Usta z ostrimi trikotnimi zobmi v več vrstah (žival s celim telesom trga meso – nima drugih mehanizmov. Lahko pa pogoltne celoten plen).

Skati se hranijo z nevretenčarji v tleh (mehkužci, raki). Najprej morajo zrobiti oklep, zato je zobovje raznovrstno – **heterodontno**:

- a) sprednji: ostri, koničasti
- b) zadnji: bulaste, gomoljaste tvorbe (drobljenje oklepov)

Morske podgane: mikrofagne.

Grižljaj je sluzast zaradi mukoznih žlez v žrelu – še ni prebavnih encimov.

Usta → *požiralnik* → *želodec* (pojavi se zaradi plenjenja velikih kosov hrane)

Celice v steni želodca izločajo kislino (inhibicija bakterijskega delovanja). Proteolitični encim je podoben pepsinu.

Jetra so velika, povečana: Tu se kopiči energija v obliki *glikogena* in *maščob*. Delujejo kot hidrostatski organ (manjša specifična teža).

Izločala:

V krvi je velika količina uree – izotonična z morsko vodo.

morje - 3,5% NaCl

telo - 1,7% NaCl + urea (velik %, drugače toksičen)

Razmnoževanje:

- kaže, da niso primitivna skupina
- **notranja oploditev** – trebušne plavuti so prevzele funkcijo gonopoda = **klasper**. Del je preoblikovan v cevast organ z erektnim tkivom, vključen je mišični sistem za prečrpavanje sperme. Erekcija je pod živčno kontrolo.
- *Manj jajc*, ki so bolj opremljena z *rumenjakom*
- Pogosta je **ovoviviparija** (nastane vitelinska placenta).

Evolucija in sistem:

Obstaja veliko različnih sistemov:

1. *subcl.*: MORSKI PSI IN SKATI (Elasmobranchii)
  - 1.o.: Morski psi (Selachiformes)
  - 2.o.: Skati (Rajiformes)
2. *subcl.*: MORSKE PODGANE (Himere = Holocephali)

Razvojna zgodovina:

Pojav hrustančnic: najstarejši dokazi segajo v **devon** (dobro fosilizirajo le zobje in luske, hrustanec težje – včasih kalcifikacija). Celi fosili so izjemna redkost.

Najstarejši predstavnik:

Supo. CLADOSELACHII:

g. *Cladoselache* : iz zgornjega devona. Zelo je podoben današnjemu morskemu psu (odvisno od rekonstrukcije). Zelo dobra fosilizacija z notranjimi strukturami.

- 1-2 m
- izrazito hidrodinamično telo

- velika repna plavut – *heterocerkalen rep*; pred njim stabilizatorji
- široka osnova prsne plavuti (izrazito primitiven znak!)
- velike, anterioirno nameščene oči
- **kladoselahidni tip zoba**: več večjih konusov, okoli pa več majhnih – namesto trikotnih zob
- 6 škržnih rež (kasneje manj)
- čeljust: **amfistilija** (primitivno): zgornja čeljust je 2x sklepno povezana s kranijem (za očmi, v predelu hioidnega loka)

o. Cladoselachiida

- osnova, od koder so izšle vse hrustančnice
- živeli do **konca paleozoika** (do dinozavrov jih ni bilo več)

Sledila je **1. radiacija** → več razvojnih linij, ki zasedajo različne ekološke niše.

Razvile so se različne skupine:

Eugonodontida

Našli so spirale zob – naj bi ležali v simfizi.

Helicoprion

Xenocantida

Xenacanthus

Šli so v sladko vodo!

Ohranjena je **amfistilija**.

Apomorfni znaki: dolga, sklenjena hrbtna plavut, *dificerkalna repna plavut*.

Parne plavuti imajo centralno os, iz katere izhajajo plavutnice.

Iz njih izvajamo himere!

Verjetno bentoški (podobni somom).

Symmorida

Veliko izrastkov (trn na prsni plavutih).

o. Hybodontiformes

Hybodus: filogenetsko izvajamo vse današnje morske pse in skate

- primitivni znak: **amfistilija**
- že ima **klasper**
- osnova prsne plavuti se zažema
- poudarjeno *heterocerkalen rep*
- tendence: *amfistilija* → *hiostilija*
prehod v ozko osnovo prsne plavuti

➤ postali so **heterodontni**

Konec paleozoika: ozko grlo – konča se poglavje zgodovine morskih psov (v morju ni več rib!). Ni več aktivnih plenilcev–ribe se spustijo na dno in drobijo mehkužce (→heterodontnost: zadnji zobje postanejo ploščati)

g. *Heterodontus*

- globokomorski, podoben primitivnim (*Hybodontiformes*)
- hrana: mehkužci
- slab plavalec

fam. **Chlamidoselachidae**

fam. **Hexanchidae**

- primitivni znak: več kot 5 škržnih rež (6-7)
- globokomorski
- živorodnost
- amfistilija kaže izvor iz ozkega grla

Chlamidoselachus – leva in desna škržna reža povezani

Hexanchus – tehta 0,5 tone

Noben od the še ni bil zabeležen v Jadranu.

Mezozoik: 2. radiacija.

Ribe so pogostejše (razvoj kostnic).

Pojavi se **hiostilija**.

Jura: linija se razdeli na:

- današnje morske pse
- skate

Verjetno je bilo prisotnih precej konvergenč. Morski pes je bolj tip hrustančnice kot taksonomski tip.

Supo. SELACHII (MORSKI PSI IN SKATI)

Znotraj morskih psov prepoznamo 4 skupine:

1. Heterodontiformes
2. Hexanchiformes
3. Squaliformes
4. Pristiophoriformes

Skati:

1. Rajiformes
2. Torpediniformes

MORSKI PSI	SKATI
hidrodinamičen tip ribe homodontni škržne reže <u>nad</u> prsno plavutjo vodo zajemajo <u>z usti</u> čez oko je <u>veka</u>	dorziventralna sploščenost heterodontni škržne reže <u>pod</u> prsno plavutjo vodo zajemajo skozi <u>spiraculum</u> <u>veke ni</u>

o. Selachiformes – morski psi

- primitivno: amfistilija, 6-7 rež
- napredno: hiostilija, 5 rež
- aktivni plenilci, so med najboljšimi plavalci
- nekatere vrste so filtratorske
- skoraj izključno morski – vsa morja, najpogosteje topla
- nekateri zahajajo v reke (250 km po reki – ZDA)
  - g. *Carcharinus*: v Nikaragvi živi edina sladkovodna populacija (zaradi spreminjajočega jezera)
- 250 spp. znanih, v Jadranu 28 spp.

fam. Cetorhinidae – sodobni predstavniki

Cetirhinus maximus

a) kitovci

lahko izredno veliki terminalna usta

b) morski psi orjaki

še razviti zobje (pleziomorfen znak)

- do 14 m, 4 tone
- filtratorji (na eni strani škrge, na drugi »filter« - nitasti izrastki)
- bolj izražena tendenca po rasti

Vretenčarji so **2x** razvili filtratorski tip (morski pes in kit – vedno v vodi!). Oba tipa sta pripeljala do »gigantizma«, kljub temu, da je večinoma to vodilo do »nanizma« (mahovnjaki).

fam. Scyliorhinidae – morske mačke

- najmanjši (< 1m)
- bentoški, najbolj obarvani (kriptične barve)
- držijo se blizu obale
- znane so po »zapakiranih« jajcih

fam. Sphrynidae – kladvenice

- posebna oblika glave, ki služi za stabilizacijo
- plenilec (2m), nevaren tudi človeku.
- priplava tudi v Jadran. Včasih plavajo v velikih skupinah

fam. **Pristiophoridae** – žagarice

- rostrum (=gobec), podaljšan v *kljun z zobci* ob straneh + 2 nitasta izrastka s kemoreceptorno funkcijo
- z rostrumom si pomaga pri hranjenju (rije po mulju in odkriva invertebrate)
- < 1m

fam. **Squatidae** – sklači

- najmanj tipični predstavniki
- < 2m
- tudi v Jadranu

fam. **Carchariidae**

- največji predstavniki – **15 cm** dolgi zobje (terciar → scaling-metoda za ocenjevanje neznanih parametrov na osnovi znanih). Veliki naj bi bili do 30 m, v resnici so do 13 m.
- g. *Carcharodon*: največji plenilec

fam. **Alopiidae** – morske lisice

- izredno *heterocerkalen rep*, močno povdargene prsne plavuti
- zaradi oblike repa lahko dosežejo velike pospeške. Ko se zberejo skupaj v jati, naj bi skupaj zganjale ribe.
- do 2 m
- pridejo tudi v Jadran
- človeku nenevarne

o. **Rajiformes** – skati

večkratni razvoj električnih organov

fam. **Torpenidae** – električni skati

Električni organi nastali iz *branhiomerične muskulature*. Osnovna enota: **elektroplax** (=električni disk) – modificirano večcelično mišično vlakno, obdano z matriksom. Vsak je oživčen (skati: v repu tudi do 200 000 enot).

Razelektritev: 80 V.

Funkcije:

omami plen

obramba

orientacija (zaznava motnje s čutnicami pobočnice)

fam. **Rajidae**

Raja clavata

skalno dno

fam. **Mylobatidae** – morski golobi

na repu imajo »injekcijsko iglo« → strup

fam. **Pristidae** – zelo podobne žagaricam

- za očmi bela pega – strčnica (črpanje vode)
- lahko orjaške, večje od mante (> 2t)
- prekopava, šari po halugah
- v jezeru Nikaragva živi sladkovodna populacija

fam. **Mobulidae** – mante

- filtratorji
- največji skati: 1,5 t, 6-7 m.
- viviparija

2.subcl. **HIMERE (HOLOCEPHALI)** – morske podgane

Himere izhajajo iz fam. *Xenacanthidae* (iz 1. radiacije)

- *redukcija repa*, bodičast
- večanje prsnih plavuti
- plavajo podobno kot skati; pomagajo si s prsnimi plavutmi
- pobočnica je tudi na glavi
- redukcija lobanje → avtostilija → zaradi tega se hoidni lok sprosti, nanj pa se pritrdi poklopec (1. lok je vezan na cranium)
- morfološko homogene: izrazito majhna usta
mikrofage (drobir)
zobje so različno velike plošče v čeljustih
- ni želodca, ni gube zavitnice, črevo → anus (ni kloake)
- glavna osna opora je **notohorda**; vretenca so reducirana
- jajca: *holoblastično brazdanje* (malo rumenjaka – primitiven znak)
- imele so **klasper**. Ohranijo se priveski (spolni dimorfizem).
- : večji, klasper, na glavi izrastek
- znanih ≈ 25 spp. (*Chimaera monstrosa*)
- globokomorske

classis: **OSTEICHTHYES** (kostnice)

1. **Aktinopterigiji** (žarkoplavutarice)
  - 1.1. Chondrostei (devon → trias, jura)
    - Paleoniscus*
    - Glaucolepis*
  - 1.2. Holosteii (trias → konec krede)
    - Caturus*
  - 1.3. Teleosteii (kreda →)
2. **Sarkopterigiji** (sarkoplavutarice)
  - Osteolepis*

Chondrostei: sredi devona:

⇒ aktinopterigiji

⇒ sarkopterigiji ⇒ pljučarice (Dipterus)

1. scl. **CROSSOPTERYGII** (resoplavutarice)

supo. Ripidistia

Osteolepis

Eushenopteron

supo. Actinistia

fam. Coelacanthidae

Coelacanthus (Latimeria)

2. scl. **DIPNOI** (pljučarice)

o. **Ceratiformes**

Neoceratodus

o. **Lepidosireniformes**

Lepidosiren

Protopterus

3. scl. **AKTINOPTERIGIJI**

suprao. Chondrostei

o. **Paleoniscoidea** (praplavutarice)

Polypterus

o. **Acipenseroidea** (sklerovke)

f. Acipenseridae (jesetri)

Acipenser ruthenus (kečiga)

Beluga

f. Polydontidae (veslokljuni)

Poyodon

Suprao. **Holostei**

o. **Lepisosteiformes**

Lepisosteus

o. **Amiiformes**

Amia calva

Suprao. **Teleostei**

1. ***Osteoglossomorpha***

Mormyrus

Osteoglossum

Scleropages

Pantodon

2. ***Elopomorpha***

Eurypharynx

Tarpon

3. ***Clupeomorpha*** (par 100 vrst)

4. ***Enteleostes*** (največ vretenčarjev na svetu)

o. **Salmoniformes**

f. Salmonidae (lososi, postrvi)

Salmo trutta (postrv)

Šarenka

Hucho hucho (sulec)

f. Thymallidae (lipani)

Thymallus thymallus (lipan)

f. Esocidae (ščuke)

Esox lucius (ščuka)

f. Umbridae (senčice)

Umbra krameri

o. **Cypriniformes**

f. Siluridae (somi)

Silurus glanis (som)

f. Cyprinidae (krapovci)

Cyprinus carpio 8krap)

Abramis brama (ploščič)

Scardinius erythrophthalmus (rdečeperka)

Barbus barbus (navadna mrena)

Chondrostoma nasus (podust)

Leuciscus cephalus (klen)

Phoxinus phoxinus (pisanec)

f. Cobitidae (nežice)

Misgurnus fossilis

o. **Gadiformes** (trske)

Lota lota (menek)

o. **Antheriniformes** (zobati krapovci)

Belone belone

skalarka

meček

gupi

morska lastovka

o. **Gasterosteiformes** (zeti)

o. **Syngnathiformes** (morski konjički, šila)

Hippocampus guttulatus

Syngnathus acus (šilo)

o. **Scorpaeniformes** (bodike)

Scorpaena (škarpena)

o. **Pleuronectiformes** (bokoplute)

Solea solea

Bothus maximus

o. **Tetraodontiformes** (sočeljstnice)

o. **Perciformes** (ostriži)

o. **Echeneiformes** (prilepi)

Echeneis remora

phylum: **STRUNARJI**

1. subphy.: **POLSTRUNARJI (HEMICHORDATA = STOMOCHORDATA)**

1. cl.: **ČrevoškrGARJI (Enteropneusta)**

2. cl.: **PeroškrGARJI (Pterobranchia)**

2. subphy.: **PLAŠČARJI**

(**TUNICATA = UROCHORDATA**)

1. cl.: **Kozolnjaki (Asciacea)**

1.o.: Aplousobranchiata

2.o.: Phleobranchiata

3.o.: Stolidobranchiata

2. cl.: **Salpe (Thaliacea)**

1.o.: Pyrosomida

2.o.: Dolioida

3.o.: Salpida

3. cl.: **Repati plaščarji (Appendicularia)**

3. subphy.: **BREZGLAVCI (CEPHALOCHORDATA = ACRANIA)**

1. cl.: **Amphioxi = Leptocardi**

1.o.: Branchiostomatiformes

4. subphy.: **VRETENČARJI (VERTEBRATA = CRANIATA)**

